

Gråsten: Gardens vagtafløsning (ca. 1949).

Redaktion:

Elsebeth Thygesen Kristensen

Kirsten Thomsen

Foto:

Hvor intet andet er angivet er fotografierne fra lokalhistorisk arkiv.

Forsidebillede:

Billedet viser en af de krukker med margueritter, der pryder slotets terrasse. Margueritten hedder »Sofiero« og stammer fra Dronning Ingrid's barndomshjem ved Helsingborg.

Foto: H. C. Lassen

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

ÅRSSKRIFT 1996

Indhold

<i>Anne Wolden-Ræthinge:</i>	Min barndoms by - Sønderjyske stemninger	5
<i>Uddrag af Flensborg Avis d. 21.8.1936:</i>	En strålende dag i Gråsten	15
<i>Gert Ove Hansen:</i>	Beretning om et rederi	27
<i>Holger Jacobsen:</i>	Nalmadebro	39
<i>Elsebeth Thygesen Kristensen:</i>	Prædikestolen i Rinkenæs Korskirke og kunstneren bag den	48
<i>Hans Sahl:</i>	En af mine »forunderlige« rejsler	52
<i>Elsebeth Thygesen Kristensen:</i>	Årets gang	58
<i>Hans Paulsen:</i>	Beretning fra arkivet	68
<i>Frede Chr. Ihle:</i>	Årsberetning	69
	Oplysninger til medlemmerne	71

Min barndomsby - Sønderjyske stemninger

Anne Wolden-Ræthinge (Politikens »Ninka«) er født i Gråsten som datter af daværende kriminalassistent Povl Ræthinge og daværende toldassistent Ellen Margrethe Wolden Ræthinge. Hun startede sin journalistiske karriere som elev ved »Sønderjyden« i Sønderborg og har siden 1961 været tilknyttet Politiken, har bl.a. i 1989 udgivet »Dronning i Danmark«, Margrethe den Anden fortæller om sit liv, og i efteråret 1996 »En familie og dens dronning«, samtaler med fem af kongefamiliens medlemmer. Nedenstående barndomsindringer fra Gråsten er første gang bragt i Politiken 1969. Den sidste del, der omhandler tiden i Sønderborg er udeladt her.

JEG ER slotsaftappet.

Mit første blik af denne verden gled ud i den lyse sommerdag via Gråsten Slots kæmpemæssige palærunder. hen over den pompøse trappes amfiteatraliske halvmåne og ud i slotssøen, hvor svanerne, vuggende for egne sejle, kastede anker i bevidstheden.

Siden har synet af svaner altid bragt mig lige lukt tilbage til barndommens Illyrien, hvor svaner, året rundt og overalt i slotssøen, i havnen, i hver vig af Flensborg Fjord - bestandig sejlede ind og ud af begivenhederne, formgav minderne, blev den gennemgående illustration, bomærket, så at sige, i min barndoms bog.

Jeg tror ikke, livet slutter ved de 17. Tværtimod.

Men jeg tror på navlestrengens tilstedeværelse. På nethindens

førsteindtryk. På miljøets runeristning af sindet. Derfor bli'r jeg ganske vemodig, rent ud sentimental, når jeg tænker på Gråsten - Rinkenæs - Sønderborg, min barndoms triangel, hæftet sammen med Alssund og Flensborg Fjords blågrå sløjfe, garneret med Broagers tvillingetårn, Dybbøls korpulente banke, møllens profil, Sandbjerg Slots klassicisme, Sundeveds bræmme af varme teglværker, vinterens snekalot på fangetårnet i Sønderborg, fiskerbåde i tøf ind gennem æ'sundgaf - og så iøvrigt det ganske omliggende landskab gennembrudt af de levende hegn. Om sommeren som kantet af en duftende Tønderknipling, gjort af hyld og hassel, brombær og kaprifol.

Alt dette har man frivilligt forladt.

Men før det endelige farvel havde man gennemlevet en serie opbrud, fremkaldt af såvel fars som mors nære tilknytning til staten og al dens vilkårlighed. Far var kriminalbetjent, mor toldassistent i Gråsten. Som ungt forlovet par var de kommet til Sønderjylland få år efter genforeningen, og en solfyldt septemberdag begav de sig på cykel ad den humplede, makadamiserede landevej til Dybbøl kirke, tøjrede deres hund til et træ ved kirkegårdsdiget, gik ind og blev viet og cyklede hjem igen til Gråsten Slot.

Her havde retslokaler og politigård sæde, og her havde dommer, politimester og far, sammen med andre politifolk, fået tjenestebolig.

Sandheden i hævd husker jeg såmænd ikke stort fra al denne herskabelighed, som så ganske ufortjent var overgået mine søskende og mig. Jeg selv var kun tre år, da familien efter i alt ti års slotsliv, måtte forlade de højloftede omgivelser, fordi de mange lejligheder måtte rommes til fordel for det daværende kronprinsepar.

De kongelige var i deres legitime ret, men min royalisme fik, ganske vist på efterkrav, et alvorligt skud for boven, da det år senere gik op for mig, hvilken eventyrlig legeplads vi således var blevet fordrevet fra.

Dog skulle skam få en, om ikke det øvrige Gråsten nok var en messe værd. Vi flyttede til byens modsatte kant. Konkel, og fra

denne tid er det vel min hukommelse manifesterer sig for alvor. Men vage indtryk fra slottet holder sig endnu. Et flimrer af hvidt. Formodentlig de store træers skyggedans på de hvidkalkede slotsmure.

De blomstrende gråsteneres hvidrødlige baldakin svævede hen over parken. En fodsid hvid musselinkjole og lille hvid broderie anglaise kyse, frembåret af min mor på det tidspunkt, da feminiteten var i højsædet og frikadeller ved ørerne på mode.

Min fars hvide bølgehat, der forkyndte, at nu var sommeren over os. De mange små broers hvide rækværk, hvorover man i timevis kunne hænge og betragte fiskenes nonstop forbidefilering og håbe på, at en fed hundredårig karpe ville ha'den godhed at lægge vejen nedenunder.

Som modsætning til al hvidheden vandrede på de smalle skovstier de sorte fede glinsende snegle, som vi respektfuldt veg udenom, ganske særligt efter at en upædagogisk møster havde fortalt, at det var små forældrelose negerbørn, vi ellers af vanvare trådte ihjel.

Og så igen - svanerne. På vandet så yndefulde, i land så retshaveriske og faretruende, når de kom brusende med udspilet fjerderham, parat til hug. Min dristige storebror bad i den modne alder af 2 år en sådan landfast svane om at være så venlig at flytte sig. Mine forældre var stivnede, rædselsslagne øjenvidner til dialogen, der forbløffende nok endte med den vrede hunsvanes knurrende retræte.

Ellers var det de store skove af skræppeblade, jeg huskede. De selvsamme, H.C. Andersen lod sig inspirere af, og som stadig, små hundred år senere, var fortræffelige paraplyer under hvilke man i fred og ro kunne sidde og studere omverdenen, mens sommerregnen dryppede.

Min søster og bror, derimod, kan berette om helt anderledes dramatiske hændelser, som min unge alder forbød mig at deltage aktivt i, om end jeg af og til figurerede som biperson, hændelser, som da også indbragte dem selv mange klaps og talrige timers mørkearrest. Således deres vovelige ekspeditioner ud på slotssøen

Gråsten slot så således ud i Ninkas første barndomsår - for ombygningen i 1936.

for, udelukkende i videnskabens tjeneste, at konstatere, om man kan gå på andemad, hvorvidt hejrer lader sig håndfange, eller hvor tæt på en våge, isen kan bære. Lutter nyttige formål.

Et andet forfriskende initiativ var en ret nervepirrende kælketur ned ad slotstrappen, lidt uden for den normale vintersæson, nemlig omkring Sct. Hans. Min søster forrest, med en blodig næse, veninden Kirsten med knubs og hudafskrabninger, min bror, som felttogets general og derfor med alle øverstbefalendes tilbageholdenhed, placeret i bagerste frontlinje og ganske uskadt.

Graveren

Min første sammenfattede erindring daterer sig til mine spadsereture med frk. Frandsen.

Frk. Frandsen var ansat på toldboden, og frk. Frandsen kunne

li' at gå lange ture. En af de længste var ad landevejen til Gråsten gamle kirkegård, vel ikke mere end et par kilometers penge, men dog mange skridt for et par fire-årige ben.

Men jeg gik dem gerne og med en egen hjerteskerende gru, for jeg vidste, at derude på kirkegården lå naboens søn begravet, for mig en ufattelig ting at ligge alene i en kiste så umådelig langt fra sit hjem, og uden lys eller mad eller anden form for fortrøstning. Jeg havde aldrig set ham, kun hørt om hans triste skæbne, 18 år og død af lungetæring, som det dengang hed. Men jeg sørgede dybt og fandt det troløst, at hans forældre ikke stadig gik i sort og græd åbenlyst hver eneste dag, og tog derfor med så megen mere tyngde sorgen på min kappe, som en nidkær pligt, der var blevet mig pålagt.

Allerede dengang må det ha' dæmret for mig, at verden er af lave, når børn dør for deres forældre, og det mindste jeg forlangte var da i hvert fald, at tragedien kunne ses på dem.

Da jeg få år efter, gennem mit bekendtskab med provstefamilien i Rinkenæs, senere biskop Beyer, gang på gang blev vidne til graverens triste håndværk, forstod jeg ikke min mors ønske om engang at komme til at ligge med »en smuk udsigt« -nemlig over Flensborg Fjord. Thi døden var grim, kun orme og ensomhed, og det var ganske umuligt, at man skulle glæde sig over noget som helst, allermindst en smuk udsigt, når først man var nået til bunden af graverens dybe hul.

Jeg kan endnu mærke det gys, der ramte marven, når jeg på min vej til eller fra leg i præstegårdshaven, fik øje på en af de nyere grave, og med et choks intensitet måtte registrere, at graven, efter et natligt regnskyl, var sunket, så det var synligt fra gårdsdagens besøg. Jeg forestillede mig den døde mere og mere desperat og gispende i sit fangenskab dernede, med jordens tag trykket tættere og tættere sammen omkring hals og krop.

Og jeg spekulerede på, om ikke præstebørn - i givet fald - var mere i salveten end en anden en, hvis forældre ikke engang var medlemmer af folkekirken.

Strix Bubo

Derudover var der ikke megen tid til filosofien. Far kørte mig til frk. Schroders børnehaven, hver eftermiddag gik med leg ovre på ringriderpladsen, hvor det blev et kunststykke at manøvrere uden om de altid friske kokasser, der vakte vor unge piges forståelige ophidselse, når de blev hjembragt, våde og lugtende, på bagen af mine røde overalls.

Og hver søndag gik familieuflugten til Humlebakkerne eller Hjertehøj, med saftevand og sandkage og mine forældre som et par meget vidende ciceroner udi de botaniske og zoologiske eventyr, der altid ventede os i Dyrehaven og stierne omkring slotssøen. Ræve- og grævlingehuler, råvildt og harer, egern og ugler hørte til de daglige oplevelser. Og hjemme i kulkælderen havde vi hornuglen Strix Bubo siddende med meget store og arrige gule øjne og i gården havde vi et stort bur, hvor far, iført svære, langskafede læderhandsker, fodrede et egerpar.

Hjertehøj

Et rådyrkid og en hareunge, lappedykkere, korsnæb og en stor fed snog havde også været pensionærer i vor hjemlige zoologiske have, der nærmest var opstået som nødlazaret for forkomne og forladte dyreunger, som folk kom til far med, fordi de vidste, at han med stor omsorg og tålmodighed påtog sig deres pleje. Dertil kom så selvfølgelig de hvide mus, pindsvin og marsvin, der indgår i alle børns påklædning, samt kat og hund, som regel flere styks ad gangen.

Under alle omstændigheder var det en fabel hver sommer at se os drage af sted til sommerhuset på Rømø, med den lejede taxa trykket til jorden af bure med hvæsende egern og katte og vi andre trykket ned i sæderne af store og små hunde, for slet ikke at tale om det antal stykgods, der skulle medbringes til seks ugers ferie på den dengang så primitive ø, hvor der var fire kilometer til nærmeste handlende, og hvor fastlandet kun kunne kontaktes en gang i døgnet, afhængig af tidevandets forgodtbefindende.

Ellers var sommerens højdepunkt landauerturen ned langs Flensborg Fjord. Det var som juleaften midt på året. Længe før den aftalte dag blev der bagt og kogt, og vi børns beskedne bidrag bestod i at sende en hærske af mariehøns op til Vorherre, for så indtrængende som det var dem muligt at bede om godt vejr det fornødne antal timer. Så drog vi da af sted, og det var utroligt hvor vidt omkring de to brune kunne føre os - helt ned til Munkemølle og Sønderhav, hvor vi klemte på klokken, så færgemanden kunne tøffe os over til Store Okseø.

Store Okseø var den mest spændende, med stejle klinter og en kro, hvor der vankede sodavand og hjemmebagt kringle. Lille Okseø, derimod, var flad og kedelig, men til gengæld var det dér, dronning Margrethe døde. Dvs. i historiebogen stod, at hun døende blev bragt ind til øen, og jeg forestillede mig altid, at hun lige så stille, i skikkelse af den afbildede marmorsarkofag, med krone på hodet og alting, blidt drev i land og lå og vuggede sig ind i døden i den lave brænding ved strandbredden.

Blåregn

I det hele taget var døden stadig noget, der med mellemrum måtte ta's pinefuld stilling til. I 1937 sprang familien ud i det helt vilde og købte hus i Rinkenæs - 11.000 kr. - et rystende beløb, som da også forårsagede megen spekulation både før og efter. Men noget for pengene fik vi sandelig. Omkring huset lå en kæmpemæssig forfalden have, 125 frugttræer - jeg kunne aldrig blive træt af at gentage tallet, jeg fandt det nærmest uoverskueligt - og de 125 træer var snæret inde af et meterbredt uigennemtrængeligt vildnis af brombærkrat. Her levede vilde katte deres herreliv, store som velvoksne ræveunger, stålgrå fra hoved til halespids, sky og aggressive på én gang, og uden noget ønske om at stifte bekendtskab med husets nye beboere.

Alligevel gik optugtelsen over naturen, og en skønne dag lå, takket være min søsters veludviklede dyretække, det yndigste killingesæt oppe i hendes og mit værelse. Men ak. Vi havde ikke taget højde og slet ikke bredde for vor daværende unge piges helt usandsynlige volumen. Sofie hed hun, og hun havde et yndigt ansigt med blå violøjne og draperet med lange gule slangekrøller, men hun var det tykkeste og tungeste, jeg nogen sinde har set stablet op på en cykel, og en morgen fandt far da begge de to killinger, mast flade som pandekager, ude i det store cykelskur, hvor Sofie en sen og mørk natte-time var kørt lige hen over dem på sin bævrende færd mod cykelstativet.

Ellers står årene i Rinkenæs som indbegrebet af sorgløs barndom. Den enorme have, med den lille dam, der ikke desto mindre var dyb nok til, at jeg engang var ved at drukne, da jeg ville ud og inspicere dens endnu mindre ø med alle dens dunhammer og gule iris. Hver morgen at gå ned i det våde græs og fiske sig et par gode æbler til at gnaske i frikvartererne. Blommetræerne, ideelle at klatre i, og som gav valget mellem sirupsøde reineclaudes, saftige sveskeblommer eller de kæmpemæssige Kathrineblommer, med de rød-blissede alkoholiskinder. Udsigten fra fars og mors soveværelse på 1. sal over Flensborg Fjord og helt ned til Dybbøl Mølle. Turene ad den stejle, sandede bakke ned til Sandager, hvor

de gamle fjorddampere Herkules, Alexandra, Habicht og Hertha hver time spyede gamle tyske »petu-tanter« ud til medbragt brød på hotellet. Engene i Rinkenæs Nederby, med farefulde ekskursioner ud i de fugtige tuer efter de lokkende engkabbelejer, og hareungerne, der sprintede af sted allerede når man kravlede over indhegningen.

Og blåregnen omkring verandaen blomstrede året rundt. Det troede jeg i mangfoldige somre fremover. Så lykkelig var tiden i Rinkenæs.

Kun to år blev det til, så satte krigen punktum.

Far havde været på studierejse i Berlin og dér oplevet Krystalnatten i november 1938. Jeg husker, han kom hjem med det bedste, vi vidste - de fede Kielersprot af flødechokolade, indpakket ikke i sølv-, men minsandten guldpapir, ægte, mente vi! Mor var taget ned for at hente ham og trods hjemkomstens glæde kunne vi børn ikke undgå at føle, at der ligesom lå en angst alvor over dem begge. For dem kunne der ikke mere være tvivl om, hvad der var i anmarch.

Jeg har ikke været mere end 8 år, da Anschluss af Østrig fik alle os børn på den stille landsbyvej til, arm i arm, at spadsere tavse og trykkede ud i den lyse aften. Vi anede intet om, hvad der var på færde - kun vage fornemmelser af jævaldrende kammerater, der ikke længere var sorgløse, men hjemløse. Og jøderne? Jeg kendte kun én jødefamilie, den lille Kalisch-familie i Rønshoved, allerede Hitler-flygtninge, altid gæstfrie og glade, men med sørgmodigt udtryk i øjnene. Var det så jagede alle jøder skulle være?

Senere - en dejlig sommeraften, allerede med tasmørkestemning i stuen. Jeg ved ikke, om vi var blevet samlet med vilje eller om vi instinktivt havde fundet sammen. Ud af de to højttalere - Fyrtårn og Bivogn, fordi den ene var en sort, svunget tragt, á la plademærket på His Masters Voice og ikke ulig Fyrtårnets duknakkede statur, og den anden var lille, grå og trekantet som Bivognens hat - ud af denne skrattende mekanik lød en opgivende stemme, på et sprog, man ikke forstod.

Men mor sad på armlænet hos far og græd. Far stirrede ud ad vinduet, med samme dystre mine som de første dage efter hjemkomsten fra Berlin.

Det var Chamberlain, og det var krigen.

Men konsekvenserne forstod jeg ikke. Heller ikke, at de for os betød opbrud fra Rinkenæs. Farvel til huset Nørretoft. Afsked med et blåregns-intermezzo.

• Aftenen før krigsudbruddet var en automobilhandler ude at demonstrere en Chevrolet for os. Aldrig havde jeg set så stor en bil, undtagen taxaen til Rømø, naturligvis, og jeg kunne slet ikke komme over, at al dens herlighed virkelig ville blive vor ejendom. Mor havde søgt og fået stillingen som overassistent i Sønderborg, pr. 1. september, og det var nu meningen, hun ville køre til sit arbejde i bilen og samtidig transportere os tre børn til og fra undervisningen i Sønderborg Statsskole. Hverken hun eller far havde drømt om at forlade Rinkenæs af den grund.

Nu kom krigen og benzinationeringen. Nørretoft måtte sælges - med tab, mine forældre har aldrig gjort sig som spekulanter.

En måned senere sad jeg over for mor i motortoget på vej mod Sønderborg.

Fortvivlet, afmægtig. Noget var uopretteligt slået i stykker. Intet kunne blive så godt som Rinkenæs.

Og så blev Sønderborg dog den by, jeg i dag betragter som min hjemby.

Uddrag fra Flensborg Avis d. 21. august 1936

Graasten, Torsdag

Saa kom endelig den Dag, Graastenerne ventede saa længe - Dagen, da Kronprins Frederik og Kronprinsesse Ingrid flyttede ind paa Graasten Slot. Ofte - og især i de sidste Par Maaneder - har Kronprinseparret gæstet Graasten, men de kom saa stille og ubemærket, som hørte de med til den store Skare af Haandværkere, der havde deres Arbejde paa Slottet, det hvide Slot, som er gennemgaaet en Forvandling saa stor, at det knapt er til at kende igen. Aldrig har Graasten Slot været smukkere end i Dag - ombygget, restaureret, nymalet. - Og Haven, til Dels nyanlagt efter Kronprinsessens Ønske og sikre Smag - staar i disse Sensommerdage i en Farvepragt og en Tilstand saa fin og ren, at det er en Øjenslyst.

Ved Siden af den skønne Slotshave, hvor alt er bragt saa fint i Orden, er der de romantiske Partier omkring Søen - med de store Skræppeskove og de aarhundredgamle Træer, af hvilke mange ludder ud over eller helt har lagt sig paa langs med Vandet.